

KUR'ÂN BAĞLAMINDA DÂR KELİMESİ

THE WORD OF DÂR IN THE CONTEXT OF THE QUR'AN

Geliş Tarihi: 24.11.2021 Kabul Tarihi: 25.05.2022

✉ **ABDULHALİM BAŞAL**

ÖĞR. GÖR. DR.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-3919-2754

halimbasal@uludag.edu.tr

✉ **İBRAHİM ULUDAŞ**

DR. ÖĞR. ÜYESİ

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0003-1664-0777

iludas@pau.edu.tr

ÖZ

Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla tarih boyunca pek çok bilimsel/dilbilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, Kur'ân'ın tamamının tefsirini içerdiği gibi bazen de Kur'ân'daki bazı kelimelerin tahlili etrafında şekillenmektedir. Kelime tahlilini ihtiva eden semantik araştırmalar; nüzül süreci, siyâk-sıbâk, âyetlerin bağlamı ve lügavî mana gibi faktörleri merkeze alarak ilgili kelimelerin tüm yönleriyle analizinin, tarihsel süreçte kazandığı yeni anlamların ortaya konmasına yöneliktir. Bu araştırma, "Dâr" (دَار) kelimesini, etimolojik ve dilbilimsel açıdan Kur'ân merkezli incelemeyi konu edinmektedir. Kur'ân'ın elli beş âyetinde kök türevleriyle birlikte geçen bu kelimenin, bazen münferit olarak kullanıldığı bazen de çeşitli kelimelerle isim ve sıfat tamlaması oluşturduğu görülmüştür. Bu itibarla öncelikle "dâr" kelimesinin geçtiği sûre ve âyetler, nüzül sırasına göre sınıflandırılmıştır. Ardından anılan sözcüğün içerdiği manalar belirlenmiş, özellikle isim ve sıfat tamlamaları sonucunda yüklendiği farklı anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak ele alınan kelimeyle, Kur'ân'da yakın anlama gelen sözcüklere değinilmiş ve bunlarla alakalı genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Meâl, Dâr, Sözlük.

ABSTRACT

Plenty of scientific/linguistic researches have been carried out throughout history in order to understand Qur'an correctly. These studies are shaped around the interpretation of the Qur'an as a whole, as well as the analysis of some specific words. Semantic studies, by focusing on factors such as the process of the revelation, siyaq-sibaq, the context of the verses and the lexical meaning, aim to analyze the words in all their aspects and to reveal the meanings they have gained in the historical process. This research aims to analyze the word of "Dâr" in terms of etymology and linguistics in a Qur'an-centered manner. It is seen that this word, which is used together with its root derivatives in fifty-five verses of the Qur'an, is sometimes used individually and sometimes forms a noun and adjective phrase with various words. In this respect, first of all, the suras and verses in which this word is mentioned are classified according to the order of their revelation. Then, the meanings of the word together with its different meanings in noun and adjective phrases are tried to be determined. Finally, the words that have a close meaning with "dar" in the Qur'an are mentioned and a general evaluation is made about them.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Meal, Dâr, Dictionary.

SUMMARY

It is indispensable for people to understand each other correctly and completely in every aspect, to reach accurate opinions about each other, and to maintain a healthy life together. These situations are of primary importance for individuals to lead a prosperous life. The correct learning, correct understanding and correct transfer of words, which are the most important means of communication between people, are of great importance at the point of the mentioned issues. Because the person recognizes the environment and objects with words, makes sense of situations and events with them, creates, develops and finally completes his scientific/intellectual equipment with them.

The Qur'an has the quality of being a guide for people to make sense of all aspects of worldly life and lead a straight life accordingly. Therefore, in order for it to be understood correctly and for people to regulate their attitudes and behaviors accordingly, they need to read the Qur'an with a holistic approach. Words are also of undeniable importance at this point. Because words are important codes in terms of recognizing a culture as well as providing communication between individuals. In this context, words are among the basic tools that can be used to recognize and make sense of the world of thought of any culture and to reach various conclusions about them. In this context, scientific/linguistic studies have been carried out around the analysis of some words in the Qur'an with the aim of contributing to a correct and comprehensive understanding of the Qur'an/Qur'an thought culture since its revelation.

The aforementioned semantic studies, which include the analysis and evaluation of some words in the Qur'an; In the axis of the revelation process, the evaluation of the words discussed from many perspectives, by putting factors such as before and after the verses, and the semantic relationship seen with each other; It is aimed at revealing the mana variability it shows in the process and many similar points in this respect. In this article, we intend to analyze the usage of the word "Dâr" in the Qur'an on a semantic level.

Essentially, the word dâr differs from the previous word studies for the above-mentioned purpose in various aspects. At the beginning of these differences is the fact that the

word dâr, unlike other studies, cannot be handled alone due to its narrowness of meaning. Because, when this word is used independently, it is seen that it only means a place such as the city, town, dormitory, land, house, palace and the like. In this context, the main feature that distinguishes the emphasized word from other word studies is not in the use of this word in an individual sense, but in the new meanings it acquires when it is combined with different words. Accordingly, our aim in making a study specific to the mentioned word; In the Qur'an, it is to reveal the different meanings it has in the use of relativity and adjective phrases such as "دَارٌ", "عُتْبَى الدَّارِ", "دَارَ الْبَوَارِ", "السَّلَامِ", and "دَارُ الْقَرَارِ".

The first step of our research, which will consist of four steps, will be the dictionary meaning of the word, as in all conceptual studies. Here, after transferring the root information of the word in question, not all derivatives of this word will be pointed out, but only those in the Qur'an and some verses will be included to emphasize the dictionary meaning.

In the second step of the research, with the tables prepared, all the forms of the word dâr, which are emphasized in terms of usage, will be conveyed in the order of their revelation.

The part about the meanings of the word dar in the Qur'an will constitute the third step of the research. In this section, seven meanings of the aforementioned word in the Qur'an will be touched upon. In the transmission of the aforementioned issue, not the whole of the verses specific to each meaning, only a few of them will be included in the main text, and other verses will be indicated in the footnotes.

In the fourth and last part of the study, the etymological analysis of similar concepts containing the narrow meaning in the Qur'an will be emphasized, since the word dâr means space in the general sense and cannot have opposite meanings such as placeless, homeless, heavenless, and hell. Like the word dar, we will try to reveal the meanings and sample verses that the content that has a close meaning with this word indicates in the Qur'an.

GİRİŞ

Kur’ân, dünya hayatının tüm yönlerini anlamlandırmaları ve buna göre dosdoğru bir hayat sürmeleri konusunda insanların rehberi olma niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’ın doğru anlaşılabilmesi, insanların tavır ve davranışlarını Kur’ân’daki hükümlere göre düzenleyebilmeleri için, onu bütüncül bir yaklaşımla okumaları gerekmektedir. Kelimeler de bu noktada yadsınamaz öneme sahiptir. Zira sözcükler, bireyler arası iletişimi sağlamasının yanı sıra bir kültürü tanıma açısından da mühim kodlardır. Bu bağlamda kelimeler, herhangi bir kültürün düşünce dünyasını tanımak, anlamlandırmak ve bunlarla ilgili çeşitli hükümlere varabilmek için başvurulabilecek temel araçlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede nüzûlünden bugüne kadar Kur’ân’ın/Kur’ân düşünce kültürünün doğru ve etraflı bir şekilde anlaşılabilmesine katkı sunma gayesiyle Kur’ân’daki bazı kelimelerin tahlili etrafında dilbilimsel çalışmalar yürütülmektedir.

Kur’ân’daki bazı sözcüklerin analiz ve değerlendirmesini içeren bahse konu semantik çalışmalar; nüzûl süreci ekseninde âyetlerin öncesi-sonrası, birbirleriyle görülen anlam ilişkisi gibi etkenleri merkeze koyarak ele alınan kelimelerin pek çok açıdan değerlendirilmesinin, süreç içerisinde gösterdiği mana değişkenliklerinin ve bu minvalde benzer birçok noktanın ortaya konmasına yöneliktir. Bu makalede, “Dâr” kelimesinin Kur’ân’daki kullanım biçimlerinin anlamsal düzlemdeki analiz amaçlanmıştır.

Esas itibarıyla dâr kelimesi, yukarıda ifade edilen amaca dönük olarak daha önce yapılan kelime çalışmalarından çeşitli açılardan farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların başında ise dâr sözcüğünün,

yine diğer çalışmaların aksine, anlam darlığı sebebiyle tek başına ele alınamayışı gelmektedir. Zira söz konusu bu lafzın müstakil şekilde kullanılması durumunda, yalnızca üzerinde ikamet edilen “şehir”, “belde”, “yurt”, “toprak”, “ev”, “saray” ve benzeri gibi “mekân anlamı” içeren manalara geldiği görülmektedir. Bu bağlamda üzerinde durulan kelimeyi diğer kelime çalışmalarından ayıran temel özellik, bu sözcüğün münferit anlamdaki kullanımında değil, farklı kelimelerle birleştiğinde kazandığı yeni anlamlarda ortaya çıkmaktadır. Buna göre sözü edilen kelime özelinde bir çalışma yapılmasındaki gaye, Kur’ân’da, “دَارٌ”, “عُقْبَى الدَّارِ”, “دَارَ الْبَوَارِ” ve “السَّلَامِ”, “دَارُ الْقَرَارِ” gibi izafet ve sıfat tamlaması kullanımlarında girdiği değişik anlamları ortaya çıkarmaktır.

1. Sözlükte Dâr Kelimesi

De-ve-ra (دَوْر) fiilinden isim olan “dâr” (دَارٌ) kelimesi, türevleriyle birlikte Kur’ân’da elli beş âyette geçmektedir.¹ Çoğulu (دِيَارٌ) şeklinde gelen bu kelime², sözlükte; “insanların içerisinde oturduğu, üzerine evler inşa edilebilen bütün alanlar”, “toplulukların meskenler kurduğu tüm mekânlar”, yani “yurtlar”³; mecâzî anlamda “kabile”⁴, “insanların girip çıktığı her yer”, “insanların yerleşik bulunduğu, yaşanılan meskûn mahal”⁵, “ayın halesi”, “Arap kabilelerinin köyleri” gibi anlamlara gelmektedir.⁶ (دَارٌ -)

¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî b. Sâlih el-Mısrî, *el-Mu‘cemü’l-müfrehes li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1428/2007), “devera”, 324-326.

² Kelimenin diğer çoğul şekilleri için bk. Ebü’l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrût: Dâr-u Sâdir, ts.), “devera”, 4/298; Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, thk. Muhammed Nuaym Arksûsî (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1426/2005), “devera”, 393-394; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu‘cemü’l-vasît* (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992), “devera”, 303.

³ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-a’yûni’n-nevâzir fi’lmi’l-vücûhi ve’n-nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1404/1984), 291-292; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu‘cemü’l-vasît*, “devera”, 303.

⁴ Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmus*, thk. Komisyon (Dârü’l-Hidaye: ts), “devera”, 11/320.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “devera”, 4/297-299; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu‘cemü’l-vasît*, “devera”, 303.

⁶ Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, thk. Muhammed Basıl Uyûn es-Suud (Beyrût: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419/1998), 1/301-302; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, “devera”, 393-

يُدُورُ fiilinden türeyen (دَارَةٌ) kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla “bina ve arsadan müteşekkil yapı”, “ülkeler”, “dağların etrafını çevirdiği yer”, “vadi”, “bir varlığı kuşatan, onu çember gibi çevreleyen yapı” manasındadır.⁷ İbnü'l-Cinnî (ö. 392/1002), (دَارٌ) isminin, insanların evin içerisinde sürekli aynı mahalde dönüp durmalarından dolayı (دَوْرَانٌ) kökünden gelen kelimedenden türediğini söylemektedir.⁸ Mecâzî olarak “kabile” ve “put” manasında kullanıldığı da müşahede edilmektedir.⁹

(يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ) (دَارٌ - يَدُورُ) fiili, “Sana gözleri dönerek bakarlar.” âyetinde¹⁰ olduğu gibi “dönmek”¹¹; bu fiilin if’âl babı olan (أَدَارَ-يُدِيرُ), (تِجَارَةٌ حَاصِرَةٌ تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ) “Aranızda gerçekleştirdiğiniz peşin ticaret...” (el-Bakara 2/282) âyetinden de anlaşılacağı üzere “gerçekleştirmek, hemen yerine getirmek”¹², (د-و-ر) kökünden (وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا) (دَيَّارٌ), “Nuh ‘Rabbim’ dedi ‘yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!’” (Nûh 71/26)” âyeti dikkate alındığında “kişi”¹³, ve (يَقُولُونَ نَحْشَى) “Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz.” (el-Maide 5/52)” âyetinde yer aldığı şekliyle (دَائِرَةٌ) kelimesi de¹⁴ “felaket” manasına gelmektedir.¹⁵ Yine (دَارٌ) kelimesinden ism-i

394 (Fîruzâbâdî, bunlardan yüz on tanesini tesbit ettiğini söylemiş ve eserinde zikretmiştir.).

⁷ Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî İbrahim Sâmîrâî (Mektebetü'l-Hilâl, ts.), “devera”, 8/57; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah tâcü'l-lüğa ve sıhahu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attar (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), “devera”, 2/659.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/298; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 11/318; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 303.

⁹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (Dâru'l-Fikrî li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzîi, 1399/1979), 2/311; Ebü'l-Abbâs Hatîbûddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fi garîbi's-şerhi'l-kebîr* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/202; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 303.

¹⁰ Diyanet Vakfı Meali (Erişim 20 Mayıs 2020), el-Ahzâb 33/19.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/295; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 303.

¹² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 11/343; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 303. Ayrıca bu fiilin “idare etmek”, “çekip çevirmek” gibi manaları için bk. Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 394; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 303.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/298; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 303.

¹⁴ Bu kelimenin çoğulu olan “devâir” (دَوَائِر) Tevbe Süresi 98. âyette (وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ) (وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ) (يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ) müfrediyle birlikte geçmekte ve yukarıda ifade edilen anlama gelmektedir.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/297.

mensûb kalıbında türetilen (الدَّارِي) sözcüğü, “evinde sürekli ika-
met eden, oturan kimse” anlamının yanı sıra “güzel koku satan
kişi”yi tanımlamak için de kullanılmaktadır.¹⁶

2. Dâr Kelimesinin Kur'ân'da Kullanılmış Şekilleri

Dâr, Kur'ân'da birçok kelimeyle izafet ve/veya sıfat tamlama-
sı şeklinde iç içe girmiş ve bu şekillerde kullanılmıştır.¹⁷ Buna
göre;

- “Âhîret” kelimesiyle الدَّارُ الْأَجْرَةُ şeklinde dokuz yerde,
- “Selâm” kelimesiyle دَارُ السَّلَامِ şeklinde iki yerde,
- “Ukbe” kelimesiyle الدَّارِ عُقْبَى şeklinde üç yerde,
- “Âkibe” kelimesiyle الدَّارِ عَاقِبَةُ şeklinde iki yerde,
- “Sûu” kelimesiyle الدَّارِ سُوءُ şeklinde iki yerde,
- “Fâsık” kelimesiyle دَارَ الْفَاسِقِينَ şeklinde bir yerde,
- “Bevâr” kelimesiyle دَارَ الْبَوَارِ şeklinde bir yerde,
- “Müttekîn” kelimesiyle دَارُ الْمُتَّقِينَ şeklinde bir yerde,
- “Mükâme” kelimesiyle دَارَ الْمَقَامَةِ şeklinde bir yerde,
- “Zıkr” kelimesiyle الدَّارِ ذِكْرَى şeklinde bir yerde,
- “Hilâl” kelimesiyle الدَّيَّارِ خِلَالِ şeklinde bir yerde,
- “Huld” kelimesiyle الدَّيَّارِ خِلَالِ şeklinde bir yerde,
- “Karâr” kelimesiyle دَارُ الْقَرَارِ şeklinde bir yerde geçmek-
tedir.

Yukarıdaki kullanımlar dışında, özellikle (فِي دَارِهِمْ) (فِي دَارِكُمْ) gibi zamirlere bitişmiş bir şekilde kullanımına da rastlanmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki dâr kelimesi, herhangi bir sözcükle terkîb olmaksızın Kur'ân'da yalnızca bir yerde geçmektedir: (وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَ) “(Medine’yi) yurt edinmişler” (el-Haşr 59/9). Bu kullanım dışındaki durumların tamamında ise mürekkep kullanımlar söz konusudur.

Bütün kullanımların hangi sûre ve âyette bulunduğu ve gö-
rülmesi ve bir araya getirilmesi amacıyla aşağıdaki tablo hazır-
lanmıştır. İlgili tabloda önce sıra numarası, ardından kelimenin
hangi sûre ve âyette bulunduğu, son olarak lafız şekli ve söz ko-

¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-a'yüni'n-nevâzir*, 291.

¹⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 324-325.

nusu âyetin nerede indiği bilgisi mevcuttur. Bu tablo, kelimenin süreç içerisinde anlamsal açıdan bir değişikliğe uğrayp uğramadığının tespit edilmesi amacıyla nüzül sırası temel alınarak hazırlanmıştır.

HERHANGİ BİR İZAFET TERKÎBİ VAZ OLUNMAKSIZIN KULLANIMLARI				
Sıra No	Sûre Numarası ve Adı	Âyet Numarası	Lafız Şekli	Mekkî, Medenî
1	7/el-A‘râf	78	فِي دَارِهِمْ	Mekkî
2	7/el-A‘râf	91	فِي دَارِهِمْ	Mekkî
3	28/el-Kasas	81	بِدَارِهِ	Mekkî
4	11/Hûd	65	فِي دَارِكُمْ	Mekkî
5	11/Hûd	67	فِي دِيَارِهِمْ	Mekkî
6	11/Hûd	94	فِي دِيَارِهِمْ	Mekkî
7	29/el-Ankebût	37	فِي دَارِهِمْ	Mekkî
8	2/el-Bakara	84	مِنْ دِيَارِكُمْ	Medenî
9	2/el-Bakara	85	مِنْ دِيَارِهِمْ	Medenî
10	2/el-Bakara	243	مِنْ دِيَارِهِمْ	Medenî
11	2/el-Bakara	246	مِنْ دِيَارِنَا	Medenî
12	8/el-Enfâl	47	مِنْ دِيَارِهِمْ	Medenî
13	3/Âl-i İmrân	195	مِنْ دِيَارِهِمْ	Medenî

14	33/el-Ahzâb	27	بِيَارِهِمْ	Medenî
15	60/el-Mümteherine	8	مِنْ بِيَارِكُمْ	Medenî
16	60/el-Mümteherine	9	مِنْ بِيَارِكُمْ	Medenî
17	4/en-Nisâ	66	مِنْ بِيَارِكُمْ	Medenî
18	13/er-Ra'd	31	مِنْ دَارِهِمْ	Mekkî
19	59/el-Haşr	2	مِنْ بِيَارِهِمْ	Medenî
20	59/el-Haşr	8	مِنْ بِيَارِهِمْ	Medenî
21	59/el-Haşr	9	الدَّارِ	Medenî
22	22/el-Hac	40	مِنْ بِيَارِهِمْ	Mekkî

İZAFET/SIFAT TERKÎBİ İLE KULLANIMLARI				
1	38/Sâd	146	بِذِكْرِى الدَّارِ	Mekkî
2	7/el-A'râf	145	دَارَ الْفَاسِقِينَ	Mekkî
3	7/el-A'râf	169	وَالدَّارِ الْآخِرَةَ	Medenî
4	35/el-Fâtır	35	دَارَ الْمُقَامَةِ	Mekkî
5	28/el-Kasas	37	عَاقِبَةُ الدَّارِ	Mekkî
6	28/el-Kasas	77	الدَّارِ الْآخِرَةَ	Mekkî
7	28/el-Kasas	83	الدَّارِ الْآخِرَةَ	Mekkî

8	17/el-İsrâ	5	خِلَالِ النَّبَارِ	Mekkî
9	10/Yûnus	25	دَارِ السَّلَامِ	Mekkî
10	12/Yûsuf	109	وَلَدَارُ الْآخِرَةِ	Medenî
11	6/el-En'âm	32	وَلَدَارُ الْآخِرَةِ	Mekkî
12	6/el-En'âm	127	دَارُ السَّلَامِ	Mekkî
13	6/el-En'âm	135	عَاقِبَةُ الدَّارِ	Mekkî
14	40/el-Gâfir	39	دَارُ الْقَرَارِ	Mekkî
15	40/el-Gâfir	52	سُوءُ الدَّارِ	Mekkî
16	41/el-Fussilet	28	دَارُ الْخُلْدِ	Mekkî
17	16/en-Nahl	30	وَلَدَارُ الْآخِرَةِ	Mekkî
18	16/en-Nahl	30	دَارُ الْمُتَّقِينَ	Mekkî
19	14/İbrâhîm	28	دَارَ الْبُورِ	Medenî
20	29/el-Ankebût	64	الدَّارَ الْآخِرَةَ	Mekkî
21	2/el-Bakara	94	الدَّارَ الْآخِرَةَ	Medenî
22	33/el-Ahzâb	29	وَالدَّارَ الْآخِرَةَ	Medenî
23	13/er-Ra'd	22	عُقْبَى الدَّارِ	Medenî
24	13/er-Ra'd	24	عُقْبَى الدَّارِ	Medenî
25	13/er-Ra'd	25	سُوءُ الدَّارِ	Medenî
26	13/er-Ra'd	42	عُقْبَى الدَّارِ	Medenî

3. Dâr Kelimesinin Kur'ân'daki Anlamları

Bazı kaynaklarda dâr kelimesinin, “ev”, “şehir”, “cennet” ve “cehennem” olmak üzere Kur'ân'da dört farklı anlamda kullanıldığı söylenmektedir.¹⁸ Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla anılan sözcük, Kur'ân'da yedi değişik manada karşımıza çıkmaktadır ki bunlar şöyledir: Ev/saray, şehir/yurt/belde, Medine-i Münevvere, dünya hayatı, âhîret hayatı, cennet ve cehennem.

3.1. Ev, Saray

Dâr kelimesi, Kur'ân'da, sözlükteki birinci manası olan “ev/saray” anlamında iki yerde kullanılmıştır. İlgili âyetlerden ilki şöyledir: (فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا)

“Nihâyet bu iki bozgunculuktan ilkinin zamanı gelince (sizi cezalandırmak için) üzerinize pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik. Onlar evlerinizin arasına kadar sokuldular. Bu, herhâlde yerine gelmesi gereken bir va'd idi.”¹⁹

İsrailoğulları ile alakalı bu âyette, onların yeryüzünde bozgun çıkardıkları, Allah'ın da çıkardıkları bu bozgunları bertaraf etmek için güçlü ordular gönderdiği; onları evlerinin aralarında saklandıkları yerlerden bulup çıkardıkları anlatılmaktadır. خِلَالَ الدِّيَارِ şeklindeki terkipte dâr kelimesinin çoğulu kullanılmış olup ev anlamına gelmektedir.²⁰

Sözü edilen kelimenin ev/saray anlamına geldiği ikinci âyet ise şu şekildedir: (فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِإِذَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ) “Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi.”²¹

Kendisine verilen onca nimete karşı nankörlük ederek kibirlenen Kârun ve onun evinde bulunup Hz. Musa'ya eza veren

¹⁸ Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegâni, *İslâhü'l-vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülaziz Seyyid el-Ehl (Beyrût: Dârü'l-İlmî li'l-Melâyîn, 1983), 177; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 291.

¹⁹ el-İsrâ 17/5.

²⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Üsâme Fâris Hürşâmî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1994), 5/10; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühü*, thk. Abdulcelîl Abdüh Şelebî (Beyrût: Alemü'l-kütüb, 1988), 3/227; Dâmegâni, *Kâmûsü'l-Kur'ân*, 177; Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 5/43.

²¹ el-Kasas 28/81.

destekçilerinin ev ve mallarıyla birlikte helak edildiğini bildiren âyetteki dâr kelimesi, ev/saray anlamında kullanılmıştır.²²

3.2. Şehir, Yurt, Belde

Dâr kelimesinin Kur’ân’daki ikinci anlamı, sözlükteki ilk anlamlarından biri olan “şehir”, “yurt” ve/veya “belde”dir. Bu kelimenin Kur’ân’daki en çok rastlanana da belirtilen bu manadır. Söz konusu manaya, on sekiz âyette rastlanmakta olup bu âyetlerden birkaçı şöyledir:

(وَلَوْ أَنَّ قُرَآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُفِّرَتْ بِهِ الْمُؤْتَىٰ بِلَآئِهِ الْأَمْرُ) جَمِيعًا أَقْلَمُ بِنَاسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّو يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ (بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ) “Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölümlerin konuşturulacağı bir Kur’an olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu). Fakat bütün emir yalnız Allah’ındır. İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola erdirtirdi. Allah’ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez.”²³

Kâfirlerden bir topluluğun Hz. Peygamber’e hitaben: “Mekke’nin şu görüntüsü bize sıkıntı veriyor. Dağları buradan yürüt de tarlalar aç, nehirlere oluşsun ki ziraat yapalım. Sonra da atalarımızdan bazılarını dirilt de sözlerinin doğru olup olmadığını bizzat kendileri söylesinler.” demesi üzerine indirilen bu âyetteki dâr kelimesi, küffârın yerleşik bulunduğu şehri ifade etmektedir.²⁴ (وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرَجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تُشَاهِدُونَ)

“Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmişsiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik et-

²² Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, 5/49; Ebü’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, thk. Adil Ahmed Abdü’l-Mevcûd (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413/1993), 2/527; Kâdî Nâsiruddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil ve esrârü’t-te’vil* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 4/186.

²³ er-Ra’d 13/31.

²⁴ Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrût: Müessesetü’t-Târîhi’l-Arabî, 2002/1423), 2/380; Taberî, *Câmi’u l-beyân*, 4/426.

mektesiniz."²⁵

Allah'ın İsrâiloğulları'ndan birbirlerinin kanını dökmemeleri, birbirlerinin haklarını yememeleri, birbirlerine saldırıp yaşadıkları yerleri talan etmemeleri konusunda söz aldığı anlatıldığı bu âyetteki dâr kelimesi "memleket", "yurt", "şehir" gibi manaları ihtiva etmektedir.²⁶

إِنَّمَا يَنْهَاكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ
(إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوْلَوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

*"Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaştan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*²⁷

Allah'ın müminlere hitaben, kâfirleri dost edinmemeleri gerektiğini belirttiği bu âyetteki dâr kelimesi de yurt manasında kullanılmıştır.²⁸

3.3. Medine-i Münevvere

Araştırmamıza konu olan bu sözcüğün Kur'ân'daki bir diğer anlamı, Medine-i Münevvere şehridir. Anılan kelimenin bu anlamda kullanıldığı âyetlerden biri şöyledir: وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْتِرُونَ
(عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقِ شَحْنًا فَاُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)

*"Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hır-sından korunursa, işte onlar kurtuluşu erenlerin ta kendileridir."*²⁹

²⁵ el-Bakara 2/84.

²⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 1/275.

²⁷ el-Mümtehine 60/9.

²⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi l-tenzîl ve 'uyûni l-eqâvil fi vücûhi l-te'vil*, thk. Halil Mamun Şeyha (Beyrût: Dâru'l-Ma'îfe, 1430/2009), 1099; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/90-91; Dâr kelimesinin yurt, şehir gibi manalara geldiği diğer âyetler için bk. el-Bakara 2/85, 243, 246; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/66; el-A'râf 7/78, 91; el-Enfâl 8/47; Hûd 11/67, 94; el-Hac 22/40; el-Ankebût 29/37; el-Ahzâb 33/27; el-Haşr 59/2, 8.

²⁹ el-Haşr 59/9.

Ensar ve muhacirin kardeşliğinin anlatıldığı bu âyetteki dâr kelimesi, genel anlamda şehir, özel olarak “Medine-i Münevverre”yi ifade etmektedir. Âyette, “dâr”a hicret edenlerin her şeylerini bırakıp Hz. Peygamber’in yanına, yani Medîne’ye gelen muhâcirler; onlara kardeşlik gereği kucak açanların ise yine aynı şehirde ikamet eden Ensâr’ın olduğu rivâyet edilmektedir.³⁰

3.4. Dünya Hayatı

Söz konusu kelimenin Kur’ân’daki anlamlarından biri de “dünya hayatı”dır. Genellikle kâfirlerin kuralsızca yaşadıkları, Allah’ın da bu kuralsızlığın karşılığının dünya hayatının sonunda ceza şeklinde vereceğine dair bahislerde yer bulan bu kullanıma altı yerde rastlanmaktadır. İlgili kullanımlara örneklik teşkil eden birkaç âyet şöyledir:

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ (إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ)

“De ki: “Ey kavmim, yapacağınız şeyi yapın! Muhakkak ki; ben de yapıyorum. Artık bu yurdun sonunun kimin olacağını yanında bileceksiniz. Çünkü zalimler felâha eremezler.”³¹

Hiz. Peygamber’e hitaben, kâfirlerin istediklerini yapmakta özgür oldukları; ancak bu eylemlerinin âhirette karşılık bulacağı bildirilen yukarıdaki âyetteki dâr kelimesi, عَاقِبَةُ الدَّارِ terkîbiyle dünya hayatının sonu manasını ihtiva etmektedir.³² Öte yandan buradaki kullanımın, kâfirlerin dünyada karşılaşacakları sonu ifade ettiği de söylenmektedir. Nitekim Hiz. Peygamber’in vefatından önce Mekke, Arap yarım adasının bir bölümü ve Yemen gibi mühim yerlerin fethinin tamamlandığı bilinmektedir. Onun vefatının ardından da Hulefâ-yi Râşidîn döneminde daha geniş bölgeler fet-hedilmiştir. Dolayısıyla “yurdun sonu” kullanımını ile dünya hayata kâfirlere üstün gelme anlamı görülmektedir.³³

(فَعَفَرُواهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ)

“Derken, o deveyi kestiler; Bunun üzerine Sâlih dedi ki: ‘Yur-

³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7/260; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhû*, 5/145; Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/345; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 8/68-70.

³¹ el-En’âm 6/135.

³² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/354; Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’l-te’vîl*, 2/183.

³³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3/343.

dunuzda üç gün daha yaşayın. İşte bu, yalanlanmayacak bir vattir."³⁴

Kavminin, Hz. Sâlih'e (a.s.) mucize olarak verilen deveye herhangi bir zararlarının dokunmaması gerektiği yönündeki onca uyarıya rağmen deveyi keserek öldürmeleri üzerine, Allah'ın kendilerine vadettiği azabın yaklaştığı haberi verilen bu âyetteki dâr kelimesi, dünyada yaşam sürülen mahal ve dünya hayatını ifade etmektedir.³⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144), âyetteki "دَارِكُمْ" kelimesinin "فِي بِلَادِكُمْ" manasında kullanıldığını; "الْبِلَاد" sözcüğünün de kendisinde tasarrufta bulunulması sebebiyle "الدَّيَار" anlamına geldiğini ifade ederek şöyle demektedir: "Mekke civarındaki Araplar, "نحن من عرب البلد" ibaresiyle "نحن من عرب الدار" anlamını kastederler ve buradaki dâr kelimesini "بَلَد" anlamında kullanırlardı."³⁶

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً (وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ)

*Onlar Rableri'nin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz nimetlerden gizli ve açıktan Allah için infak eden ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.*³⁷

Mü'minlerin özelliklerinden, bu özellikleri vesilesiyle kendilerine büyük mükâfat verileceğinden bahseden bu âyetteki dâr kelimesi, "عُقْبَى الدَّارِ" terkîbi şeklinde dünya hayatının sonu anlamını taşımaktadır.³⁸ Zemahşerî, dünya hayatının sonunun cennet olduğunu belirtmiş, dolayısıyla Allah'ın, buradaki kullanımla anılan hayatın sonrasında ehlinin cennete gireceğini kastettiğini söylemiştir. Akabindeki âyette geçen "جنات عدن" ifadesinin de "عُقْبَى الدَّارِ" terkîbinden bedel olduğunu beyan etmiştir.³⁹

³⁴ Hüd 11/65.

³⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/289; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/290.

³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 489; Ayrıca bk. Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil)*, thk. Yusuf Ali Bedyevî (Beyrût: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998/1419), 2/70.

³⁷ er-Ra'd 13/22.

³⁸ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/152; Dâr kelimesinin "dünya hayatı" anlamında kullanıldığı diğer örnekler için bk. er-Ra'd 13/24, 42; el-Kasas 28/37.

³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 539.

3.5. Âhîret Hayatı⁴⁰

Dâr sözcüğünün Kur’ân’da karşımıza çıkan başka bir anlamı da “âhîret hayatı”dır. İlgili kelime, ölüm sonrasında ifade ettiği bütün kullanımlarda “الْآخِرَةَ” kelimesiyle ya isim ya da sıfat tamlaması şeklinde bir arada bulunmaktadır. Böylelikle “الدَّارُ الْآخِرَةَ” ya da “وَلَدَارُ الْآخِرَةَ” şeklindeki terkîb ile “âhîret yurdu” anlamı meydana gelmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bahse konu kelime, Kur’ân’da on bir yerde bahsedilen anlamı taşımaktadır. Bu kullanımlardan birkaçı şöyledir:

(وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ)

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Elbette ki âhîret yurdu Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala akıllanmayacak mısınız?”⁴¹

Yaşanılan dünyanın geçiciliğine, her şeyin eninde sonunda nihayete ereceğine, Allah’a tam anlamıyla iman eden kimseler için sonsuz hayatın dünya hayatından hayırlı ve faydalı olduğuna vurgu yapan bu âyetteki “وَلَدَارُ الْآخِرَةَ” terkîbi, âhîret hayatını ifade etmektedir.⁴²

(وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ)

“Allah’ın sana verdiği şeylerin içinde bulunan âhîret yurdunu iste ve dünyadan nasibini (de) unutma. Allah’ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et ve yeryüzünde fesat isteme (çıkartma). Muhakkak ki Allah, fesat çıkarıcıları sevmez.”⁴³

Allah’ın, Kârun’a: *“Kavmin için çok mal yerine, âhîret yurdunun saadetini iste! Dünya hayatı için de nasibini talep etmekten vazgeçme!”* şeklinde seslendiği bu âyetteki dâr kelimesi, “الدَّارُ الْآخِرَةَ” terkîbiyle âhîret hayatını ifade etmektedir.⁴⁴

⁴⁰ Burada şunu belirtmek gerekmektedir: Âhîret hayatı, temelde cennet veya cehennem şeklinde iki mekânı ifade için kullanılan bir tamlamadır. Bununla birlikte yukarıdaki kullanım, özel olarak bir mekânı değil, genel olarak ölüm sonrası hayatı işaret etmektedir.

⁴¹ el-En’âm 6/32.

⁴² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/558; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 3/244-245; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 325; Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 1/500.

⁴³ el-Kasas 28/77.

⁴⁴ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 6/46; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 809.

(وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)

“Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurduna gelince işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!”⁴⁵

Âhiret hayatının dünya hayatından daha gerçek ve sonsuz olduğu vurgulanan bu âyetteki dâr kelimesi “الدَّارَ الْآخِرَةَ” şeklinde âhiret hayatı manasını ihtiva etmektedir.⁴⁶

3.6. Cennet

Dâr kelimesinin, “cennet” anlamında da kullanıldığı görülmekte olup bu minvaldeki manayı içeren dört âyet bulunmaktadır. İlgili kelime, sözü geçen anlama gelen âyetlerde de çeşitli sözcüklerle terkîb oluşturmaktadır. Bu kelime, “مُتَّقِينَ”, “سَلَامٌ” ve “مُقَامَةً” kelimelerine muzâf olduğu durumlarda bahsedilen anlamı taşımaktadır. Anılan manaya dönük âyetler şöyledir:

(لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)

“Rableri katında selam yurdu (cennet) onlarındır. Allah yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur.”⁴⁷

Allah’ın, koyduğu sınırlara uygun davranan, aşırılıktan uzak duran, helalle yetinip haramdan kaçınan kulları için cenneti vadedtiği ve bu özellikleri sebebiyle onların dostu olduğunu bildirdiği bu âyetteki dâr kelimesi “السَّلَامِ” sözcüğüne muzâf olarak “cennet” manasını kazanmıştır.⁴⁸ Ayrıca Allah’ın, burada “دَارُ السَّلَامِ” terkîbini, tazim amacıyla kendi nefesine izafe ederek kullandığı da belirtilmektedir.⁴⁹

(وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

“Allah esenlik yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.”⁵⁰

Bir önceki âyette olduğu gibi bu âyetteki dâr kelimesi “دَارُ السَّلَامِ” terkîbiyle birlikte “cennet” anlamını yüklenmiştir.⁵¹

⁴⁵ el-Ankebût 29/64.

⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 823. Dâr kelimesinin Kur’ân’da âhiret hayatı anlamına geldiği diğer âyetler için bk. el-Bakara 2/94; el-A’râf 7/169; Yûsuf 12/109; en-Nahl 16/30; el-Kasas 28/83; el-Ahzâb 33/29; Sâd 38/46; el-Mü’min 40/39.

⁴⁷ el-En’âm 6/127.

⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/347; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3/337-338.

⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 345.

⁵⁰ Yûnus 10/25.

⁵¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4/200-201; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 4/261.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلْ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ (وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ)

“Allah’a karşı gelmekten sakınan kimselere: “Rabbiniz ne indirdi?” denildiğinde, “hayr indirdi” derler. Bu dünyada iyilik yapanlara bir iyilik vardır. Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu (cennet) ne güzel yerdir.”⁵²

Allah’a karşı gelmekten sakınan, O’nun indirdiği her şeye tâbi olup yasakladığından kaçınan, emrettiğini yerine getiren kimselelerin bunun karşılığını hem dünya hem âhirette göreceklarının, bu dünyaya nispetle âhiretteki karşılığa denk gelen cennetin kullar için en hayırlı mükâfat olduğu anlatılan bu âyetteki dâr kelimesi “الْمُتَّقِينَ” kelimesiyle birlikte cennet manasını barındırmaktadır.⁵³

(الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ)

“O, lütfuyla bizi kalınacak yere (cennete) yerleştirendir. Bize orada bir yorgunluk dokunmaz. Bize orada usanç da gelmez.”⁵⁴

Allah’ın; kullarını, yaptıkları karşılığında değil, kendi isteği ve lütfuyla cennetine kabul edeceğinin ve orada yorgunluk, bıkmıklık gibi duyguların yer almadığının ifade edildiği bu âyetteki dâr kelimesi, “الْمَقَامَةِ” sözcüğüyle oluşturduğu terkîb ile birlikte “cennet” manasına dönüşmüştür.⁵⁵

3.7. Cehennem

“Cehennem” anlamı, dâr kelimesinin Kur’ân’da rastlanılan son manasıdır. Bahse konu sözcüğün anılan şekildeki anlamı, “فَاسِقُونَ”, “بَوَارٍ” ve “سُوءٌ” gibi kelimelerle oluşturulan terkîbler neticesinde kazandığı görülmektedir. Zikredilen manaya beş âyette rastlanmaktadır. Bu âyetlerden birkaçı şöyledir:

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمَرَ (قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ)

Ehlinin her türlü kötülük, eksiklik ve felaketten uzak olması sebebiyle “السلام” sözcüğünün “السلامة”; yani “selamet-güven” anlamında kullanıldığı da söylenmektedir. Bk. Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 461.

⁵² en-Nahl 16/30.

⁵³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4/515-516; Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 2/234; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 571.

⁵⁴ Fâtır 35/35.

⁵⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/558; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 6/256-257.

“Biz, ona (Hz. Musa’ya) levhalarda her şeyden öğüt vererek ve her şeyi tafsil ederek yazdık. Artık onu kuvvetlice tut ve kavmine emret. Onu, en güzel şekilde alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fâsıklar yurdunu göstereceğim.”⁵⁶

Allah’ın, kavmine tebliğ etmesi amacıyla Hz. Musa’ya yazılı bir şekilde bildirdiği emirlerin yerine getirilmesini istediği, aksi takdirde cehennem cezasının uygulanacağını bildirildiği bu âyetteki dâr kelimesi “الْفَاسِقِينَ” kelimesiyle birlikte “cehennem”i ifade etmektedir.⁵⁷ “سَأْرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ” kullanımının, tıpkı;

“سَأْرِيكَ غدا إلام يصير إليه حال من خالف أمري”

“(Emrime itaat etmeyeninin halinin ne olacağını, ben sana yarın göstereceğim!) ibaresinde olduğu gibi tehdit, va’id ve emre karşı gelen kişi için kullanıldığı da söylenmektedir.”⁵⁸

وَالَّذِينَ يَتَفَضُّونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ) (وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ)

“Allah’a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozanlar, Allah’ın korunmasını emrettiği (akrabalık bağlarını) şeyleri koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya işte lanet onlara, yurdun kötüsü (cehennem) de onlaradır.”⁵⁹

Allah’a verdiği kulluk sözünü yerine getirmeyenlerin, akraba ilişkilerini önemsemeyip güçlendirmeyenlerin, yeryüzünde insanları Allah’ın yolundan saptıran ve bozgunculuk yapanların gideceği yerin ancak cehennem olduğunun anlatıldığı bu âyetteki dâr kelimesi, “سُوءٌ” kelimesiyle birlikte “cehennem” anlamına gelmektedir.⁶⁰

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبُورِ (٢٨) جَهَنَّمَ يَصَلُّونَهَا) (وَيَسَسَ الْفَرَارِ)

“Allah’ın nimetlerini küfre değişenleri ve kavimlerini helak yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O, ne kötü duraktır!”⁶¹

⁵⁶ el-A’râf 7/145.

⁵⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/63.

⁵⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 3/497-498.

⁵⁹ er-Ra’d 13/25.

⁶⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 4/422; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 539; Beyzâvî, *Envârü’l-tenzil ve esrârü’l-te’vîl*, 3/186.

⁶¹ İbrâhîm 14/28-29.

Allah'ın kendilerine lütfettiği onca nimete karşı küfredip O'nu inkâr edenlerin, bu yetmezmiş gibi kendi emri altındaki kavimlerini de bu kötülüğe sürükleyenlerin ebedi kalacakları yerin anlatıldığı bu âyetteki dâr kelimesi, “الْبُورِ” kelimesiyle birlikte “cehennem”i ifade etmektedir.⁶²

4. Kur'ân'da Anlam Açısından Dâr Kelimesine Yakın Kavramlar

Kur'ân'da, anılan kelimeyle aynı anlamı taşıyan ve/veya yakın anlama gelen birkaç sözcüğün varlığından söz edilebilir. Tespit edilebildiği kadarıyla dâr ile aynı yahut yakın anlam ifade eden kavramlardan ilki ‘beyt’dir (بيت). Gecelemek anlamındaki (بَاتَ-يُبْتُ) fiilinden isim olan bu kelimenin çoğulu (بُيُوت) ve (أَبْيَات)’tır. Beyt kelimesi; ev, oturulan yer, mesken gibi anlamlara gelmektedir.⁶³ Erkeğin ailesini oluşturması sebebiyle eşine “beytütü’r-racül”⁶⁴, Allah'ın evi olması hasebiyle Kâbe'ye “beytullah”, ölümlerin ikamet etmeleri nedeniyle kabirlere “beytü'l-mevt” ve mescitlere de yine “beyt” denmiştir.⁶⁵

Beyt kelimesi, Kur'ân'da dokuz farklı anlamda kullanılmakta olup⁶⁶ bunlardan biri, öncelikli olarak bilinen manasındaki şekliyle insanların içerisinde yaşadığı ‘ev’dir. “Ey iman edenler! Evlerinizden başka evlere, izin isteyip ev halkına selâm vermedikçe (içeri) girmeyin. Bu, sizin için daha hayırlıdır. Umulur ki; böylece tezekkür edersiniz.”⁶⁷

Anılan sözcüğün bir diğer anlamı ‘mescit’dir.⁶⁸ “Mûsâ'ya ve kardeşine, “Kavminiz için Mısır'da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdele” diye vahyettik.”⁶⁹

⁶² Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/188. Dâr kelimesinin cehennem anlamına geldiği diğer âyetler için bk. el-Mü'min 40/52; Fussilet 41/28.

⁶³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 8/138; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdi İbn Düreyd, *Cemheretü'l-lüğa*, thk. Remzi Ba'lebeki (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/257, Cevherî, *es-Sihah*, 1/244.

⁶⁴ Zemaşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/86.

⁶⁵ İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 78.

⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir*, 206-208.

⁶⁷ Nûr 24/27.

⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/236.

⁶⁹ Yûnus 10/87.

Hız. Nûh'un Allah'a yaptığı duadan da çıkarılacağı üzere sözü edilen kelimenin Kur'ân'daki bir anlamı da 'gemi'dir. Zira Hz. Nûh'un, gemisini "beyt" olarak belirttiği bilinmektedir. "*Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de ancak helâkini arttır.*"⁷⁰

Bu sözcüğün Kur'ân'da geldiği diğer bir mana, 'Kâbe'dir. Dâr'ın, Kur'ân'da Kâbe anlamında kullanıldığı âyetlerden biri şöyledir: "*Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmuştuk.*"⁷¹

'Çadır' da Kur'ân'da beyt kelimesiyle ifade edilen kelimeler arasında yer almaktadır. "*Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız çadırlar; onların yünlerinden, yapağularından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi.*"⁷²

Beyt kelimesi, Kur'ân'da 'hapisane'yi ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır. "*Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).*"⁷³

Yine üzerinde durulan kelimeyle Kur'ân'da ifade edilen bir diğer anlam 'arı kovanı'dır. "*Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.*"⁷⁴

Beyt, dağların içini yontup ev yapma manasında 'mağara' olarak da kullanılmıştır. "*Onlar güven içinde dağlardan evler yontuyorlardı.*"⁷⁵

"İçerisinde kimsenin ikamet etmediği, yıkık-dökük evler" manası,

⁷⁰ Nûh 71/28.

⁷¹ el-Bakara 2/125.

⁷² en-Nahl 16/80.

⁷³ en-Nisâ 4/15. Burada, mekân olarak müstakil bir hapisane kastedilmemektedir. Evlerin, işlevsel olarak hapisaneyeye çevrilmesinden bahsedilmektedir.

⁷⁴ en-Nahl 16/68.

⁷⁵ el-Hicr 15/82.

beyt kelimesinin Kur’ân’daki son kullanımınıdır. “İçinde size ait bir eşya olan, oturduğu bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”⁷⁶

‘Menzile’ (مَنْزِلَةٌ) kelimesi, dâr ile aynı yahut yakın anlam ifade eden kavramların ikincisidir. Ne-ze-le (نَزَلَ) fiilinden ism-i mekân olan (مَنْزِلَةٌ), sözlükte; ev, mekân, mertebe, yüksek değer,⁷⁷ yüksek rütbe gibi manaları ihtiva etmektedir.⁷⁸ Bu kelimenin çoğulu olan (مَنْزِلَاتٌ), Yûnus ve Yâsin sûrelerinde birer kez olmak üzere toplam iki yerde geçmektedir. Buralarda “konak” ve “evre” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁹

Se-ke-ne (سَكَنَ) fiilinden ism-i mekân olan ‘mesken’ (مَسْكَنٌ) kelimesi, üzerinde durulan sözcükle anlam benzerliği taşıyan üçüncü kelimedir. Sözlükte; insanların içerisinde ikamet ettiği ev manasına gelen bu kavram,⁸⁰ Kur’ân’da çoğul kalıbıyla (مَسَاكِينٌ) birlikte on iki defa geçmekte⁸¹ ve köşk, ev, yurt gibi üzerinde ikamet edilen mekânlar anlamını barındırmaktadır.⁸²

Dâr kelimesiyle aynı/yakın anlam taşıdığı düşünülen son sözcük, “belde/beled”dir (بَلَدٌ). Be-le-de (بَلَغَ) fiilinden isim olan (بَلَدٌ), sözlükte; bir grup insanın vatan edindiği, ikamet ettiği mekân, yurt; toprak parçası, ev gibi manalara gelmektedir.⁸³

Bu sözcük, Kur’ân’da dört farklı şeyi ifade etmek amacıyla kullanılmakta olup⁸⁴ bunların birincisi Mekke’dir.⁸⁵ Belde kelimesinin Mekke’yi ifade ettiği âyetlerden biri şöyledir:⁸⁶ “*Rabbim!*

⁷⁶ Nûr 24/29.

⁷⁷ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 2/264.

⁷⁸ İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 915.

⁷⁹ Yûnus 10/5; Yâsin 32/39; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 895.

⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/212; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, 1/467; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 440.

⁸¹ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 434.

⁸² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfrehedât fî garibi'l-Kur'ân* çev. Abdülkâki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 504; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 443, 555-556, 872.

⁸³ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 201-202; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 7/444; Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 165-166; İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 68.

⁸⁴ Dâmeğânî, *Islâhü'l-vücûh*, 76; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 201-202.

⁸⁵ Bk. el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35; el-Beled 90/1.

⁸⁶ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*

*Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri her türlü türünle rızıklandır” demişti. Allah da, “İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!” demişti.*⁸⁷

İlgili kelimenin Kur'ân'da geldiği diğer bir mana ‘Sebe Şehri’dir. “*Andolsun, Sebe halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: “Rabbinizin rızıkından yiyin ve O’na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rab’dır.*”⁸⁸

Kur'ân'da, anılan sözcüğün kapsadığı bir başka anlam da ‘bereketli toprak parçası’dır.⁸⁹ “*(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredecek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.*”⁹⁰

Bahse konu sözcüğün Kur'ân'da karşımıza çıkan son şekli ise ‘verimsiz toprak (ölü belde)’dir. Aşağıdaki âyette geçen “ölü belde” şeklindeki sıfat tamlaması, beldenin; verimsiz, çorak arazi manasına geldiğinin örneğidir. “*O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihâyet rüzgârlar ağır bulutları yüklediği vakit, onları ölü bir belde(yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.*”⁹¹

SONUÇ

Dâr (دَار) kelimesi, Kur'ân'ın kayda değer âyetinde karşımıza çıkmaktadır. Bu âyetlerin pek çoğunda, sözlükteki birincil karşılıkları arasında yer alan “ev”, “saray”, “şehir”, “belde”, “yurt” ve benzeri gibi insanların ikamet ettiği meskûn mahal anlamlarını taşımaktadır. Bazı âyetlerde “Medine-i Münevvere” başta olmak

(Dârü'l-Fikrî ve't-Tevzîi, 1401/1981), 4/58-60.

⁸⁷ el-Bakara 2/126

⁸⁸ Sebe' 34/15.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14/151-152.

⁹⁰ el-A'râf 7/58.

⁹¹ el-A'râf 7/57.

üzere muayyen bölgeleri ifade etmektedir. Bilhassa ‘âkibe (عَاقِبَةٌ) ve ‘ukbâ (عُقْبَى) kelimeleriyle oluşturduğu mürekkep yapılarında “dünya hayatı” manasına gelen bu sözcük, “âhîret” (الْآخِرَةُ) lafzı ile isim ve sıfat tamlaması oluşturduğu durumlarda da “âhîret hayatı” manasını ihtiva etmektedir. Âhîret hayatı, cennet ve cehennemden müteşekkil olmakla birlikte dâr kelimesinin âhîret hayatı anlamını içerdiği kısımlarda, özel olarak cennet ve/veya cehennem manalarını kapsamadığı, bu tür kullanımlarda dünyadan sonraki genel hayatın kastedildiği müşahede edilmektedir. Ayrıca “cennet” ve “cehennem” de dâr sözcüğünün anlam kapsamında yer almaktadır. Buna göre anılan lafız, (السَّلَام) ve (الْمُنْقَيْن) gibi müspet mana ihtiva eden kelimelerle oluşturduğu terkiplerde cennet; sûü (سُوء), fâsikîn (الْفَاسِقِينَ) ve bevâr (الْبُورِ) gibi menfî anlama dönük sözcüklerle birleştiğinde de cehennem anlamına gelmektedir. Öte yandan nüzûl sürecinde bu sözcüğün anlamında herhangi bir evrilme veya değişme göze çarpmamaktadır.

KAYNAKÇA

Bezvâvî, Kādî Nâsıruddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşîfî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fî İlmi'l-vücûhi ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1404/1984.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhah tâcü'l lüğa ve sıhahu'l-'Arabîyye*. thk. Ahmet Abdulğafûr Attar. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.

Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed. *İslâhü'l-vücûh ve'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl. Beyrût: Dâru'l-İlmî li'l-Melâyîn, 1983.

Diyanet Vakfı Meali. Erişim 20 Mayıs 2020. www. Kurânmeali.com

Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Misbâhü'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Fîruzâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Muhammed Nuaym Arksûsî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî. *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-lüğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Dâru'l-Fikrî li't-Tabâati ve'n-Neşrî ve't-Tevzîi, 1399/1979.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî İbrâhîm Sâmirâî. 8 Cilt. Mektebetü'l-Hilâl, ts.

İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.

İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-lüğa*. thk. Remzi Ba'lebekî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâr-u Sâdır, ts.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 2 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 2. Basım, 1999.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbn Sâlih el-Mısrî. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1428/2007.

Mukâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2002/1423.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)*. thk. Yûsuf Alî Bedevî. Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998/1419.

Râğıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. çev. Abdalbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.

Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Dâru'l-Fikrî ve't-Tevzîi, 1401/1981.

Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîru's-Semarkandî*. thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiü'l-beyân 'ante 'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Üsâme Fâris Hürşâmî. 7 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1994.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmus*. thk. Komisyon. Dâru'l-Hidaye, ts.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühü*. thk. Abdulcelîl Abdüh Şelebî. 5 Cilt. Beyrût: Alemü'l-kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Basıl Uyûn es-Suûd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîlfî vücûhi't-te'vîl*. thk. Halîl Mamun Şeyha. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1430/2009.